
MANUEL SIFRE

REFLEXIONS SOBRE
LA VOCAL TEMÀTICA*

I. INTRODUCCIÓ

Al llarg d'aquest treball mostraré el comportament de la vocal temàtica i tractaré d'explicar les diferents funcions que aquest formatiu exerceix dins la llengua, tant a nivell fònic com a nivell semàntic i morfològic. Per aconseguir aquests objectius, analitzaré primer la distribució al·lomòrfica, després indagaré si aporta cap significat conceptual, i finalment tractaré d'esbrinar si és un constituent flexiu o derivatiu, amb les diferents conseqüències que d'aquest fet es desprenen.

En el desenvolupament d'aquest estudi treballaré sobre formes valencianes, tot i que en algun moment també presentaré formes orientals. Els temps verbals que estudiaré són: el Present d'Indicatiu (PI), l'Imperfet d'Indicatiu (ImI), el Futur (FI), el Condicional (CI), el Present de Subjuntiu (PS), l'Imperfet de Subjuntiu (ImS, formes amb -r- i amb -s-), l'Imperatiu (Imp) i les formes no personals: Infinitiu (Inf), Gerundi (Ger) i Participi (Pp). Per referir-me a les tres persones del plural usaré abreujadament 4p, 5p i 6p. A més a més, parlaré d'expressió de temps quan em refereixi a les manifestacions de les categories de temps-aspecte-mode, i de persona quan faci referència a les de persona-nombre. Pel que fa al marc teòric, m'ajustaré al definit per Scalise (1984, 1988) tant com sigui possible.

(*) Vull expressar el meu agraïment a Manuel Pérez Saldanya i a Juan Carlos Ruiz Antón, per tots els suggeriments i comentaris que tant han contribuït a enriquir i millorar aquest treball.

1.1 NATURA I FUNCIÓ DE LA VOCAL TEMÀTICA

La vocal temàtica és un formatiu que apareix a la dreta de les bases verbals, tant simples com complexes, en moltes llengües indoeuropees, com ara el grec, les llengües eslaves, i les llengües romàniques. Dins la flexió verbal d'aquestes llengües, com assenyalava Spencer (1991: 11) a propòsit del rus, la vocal temàtica serveix per a crear una base a la qual s'adjunten les desinències flexives i defineix diferents classes morfològiques o conjugacions. Ja els gramàtics grecs i llatins hi van basar la classificació dels verbs en conjugacions.

Al llarg de la història, doncs, s'ha contemplat amb cert deteniment el paper que aquest formatiu juga en el si de la flexió verbal. Tanmateix, per a l'explicació global i unitària del funcionament de la vocal temàtica és fonamental saber que també apareix en els derivats postverbals construïts amb alguns sufixos derivatius, almenys en les llengües romàniques. Aquesta doble vessant, però, rarament queda reflectida en gramàtiques o altres estudis. En l'àmbit de la flexió verbal, resulta molt il·lustradora l'explicació de Wheeler (1986: 1):

- (1) Una característica evident i fonamental dels verbs romànics en totes les èpoques ha estat la presència de classes morfològiques arbitràries –les conjugacions heretades del llatí. Només en protollatí, o potser només en protoindoeuropeu, algunes o totes aquestes classes morfològiques posseïen una motivació semàntica. En la totalitat dels verbs catalans, en termes molt generals, la Conjugació I es distingeix amb la vocal temàtica /-a-/, la Conjugació II amb /-e-/ o /-ε-/ (/ɔ-/ en balear), i la Conjugació III amb /-i-/.

La vocal temàtica és l'exponent més clar i directe de l'existència de les citades classes morfològiques, tot i que també hi ha altres elements en la flexió verbal que reflecteixen la divisió en classes o poden fonamentar classificacions alternatives (vegeu a sota §2.1).

Pel que fa a la vessant relacionada amb la derivació, és més difícil de trobar informació clara. Dins d'una concepció tradicional de la gramàtica, Badia (1962: §313, 6) explica:

- (2) Quan la paraula objecte de derivació és un verb, els sufixos s'apliquen, com és natural, a l'arrel verbal, i més concretament, a l'arrel de la forma de gerundi; [...] Però per a efectuar la unió de l'arrel amb el sufix corresponent cal tenir en compte que alguns sufixos (com ara *-ment*, *-ble*, *-dor*, *-ció*) exigeixen una addició de sons, en forma d'una vocal que s'intercala entre l'arrel i el propi sufix; aquesta vocal és *-a-* per als verbs de la primera conjugació, i una *-e-* o una *-i-* per als verbs de les altres conjugacions, i es justifica per raons de fonètica històrica del verb.

S'adverteix, però, que no parla pas de vocal temàtica. És perquè usa aquesta etiqueta per a un altre concepte: l'última vocal del radical verbal, com es desprèn de la lectura

del §160, 2. De qualsevol manera no relaciona aquestes vocals *-a-*, *-e-* i *-i-* amb les dels infinitius o gerundis, possiblement per la dificultat de vincular directament la *-e-* amb la segona conjugació i la *-i-* amb la tercera (vegeu a sota (19) i §2.3), i per això afegeix que la presència d'aquestes vocals es justifica per raons de fonètica històrica. Aquesta última afirmació no deixa de ser vertadera, però també es pot trobar una justificació sincrònica, com fan Cabré & Rigau (1986: 87):

- (3) Entre el radical i el sufix, com succeeix sempre que aquest radical és de categoria verbal, figura en la representació subjacent la vocal temàtica obligatòria de les formes verbals, tant si aquesta vocal apareix en la representació superficial de la unitat com si no hi apareix.

L'absència superficial de la vocal temàtica en formes com *mir-atge* o *abund-ós* s'explicaria, per tant, apel·lant a una regla fonològica que, sota determinades condicions, esborraria la primera de dues vocals heteromorfemàtiques en contacte (vegeu també la nota 3): /mir+a+adʒe/ > [mir+a+ádʒe] > [mirádʒe]; /abun+a+oz/ > [abun+á+oz] > [aβundós].

En un altre nivell, cal dir també que la vocal temàtica apareix de vegades identificada com a morfema. Pitarch (1977: 61) considera que el tema és un morfema, diferent del lexema verbal, que s'agrupa amb mode, temps, aspecte, persona, nombre i veu. Però {Vocal Temàtica} no és una etiqueta que es pugui agrupar amb altres com {Femení} o {Plural}. Pertany, més aviat, a un grup superior, més inclusiu, en què trobem etiquetes com {Gènere}, {Nombre} o {Cas}.

Efectivament, de la mateixa manera que incloem en la categoria morfosintàctica de Gènere els morfemes [Masculí] i [Femení] o entenem que dins del Nombre hi ha [Singular] i [Plural],¹ s'accepta generalment que la vocal temàtica catalana té tres valors, que es corresponen amb les tres conjugacions. Les tres vocals temàtiques prenen com a forma habitual de citació *-a-*, *-e-* i *-i-*. Aquestes tres vocals són les que presenten tots els gerundis dels verbs catalans, fins i tot dels verbs més irregulars.

1.2 TRACTAMENTS DE LA VOCAL TEMÀTICA

La vocal temàtica apareix immediatament després de la base en mots com *embarca-dor* o *consumi-dor*, i hi forma una unitat, però també incideix de manera directa en l'al·lomorfa d'alguns morfemes de temps, com mostra el següent quadre:

(4)	arrel	Vt	ImI	3p/4p	formes
	kant	a	va	Ø / m	[kantáva] / [kantávem]
	bat	i	a	Ø / m	[batáa] / [batám]
	dorm	i	a	Ø / m	[dormía] / [dormím]

(1) Aquestes són les possibilitats que presenta la llengua catalana; en altres llengües és possible trobar un gènere [neutre], i més valors per al nombre, com [dual] o [trial].

Diferents autors han posat l'èmfasi en alguna d'aquestes realitats. Així, és possible trobar descripcions en què hom considera la vocal temàtica de forma conjunta amb l'arrel; d'altres vegades, però, apareix agrupada amb els morfemes de temps. L'altre posicionament possible consisteix a considerar que es tracta d'un formatiu independent, posicionament que assumeixo i defenso en aquest treball.

Salvador (1951: 98), per posar un cas, explica que cada verb pertany a un tipus de conjugació o flexió d'acord amb la terminació de l'infinitiu: *-ar*, primera conjugació; *-re*, *-er*, i els verbs *dir* i *dur*, segona conjugació; *-ir* (llevant *dir*, *tenir* i *venir*), tercera conjugació. També explica que el verb expressa veu, temps, nombre, persona i mode. No considera, doncs, la vocal temàtica de forma independent, sinó que sembla, més aviat, que la considera part integrant de l'arrel verbal. Això s'aprecia de forma més explícita quan, en parlar de l'ImS (Salvador 1951: 106) adverteix que es construeix sempre substituint la desinència *-res* de la segona persona singular del perfect d'indicatiu per les terminacions *-ra*, *-res*, *-ra*, *-rem*, *-reu*, *-ren*, o *-s*, *-sses*, *-s*, *-ssem*, *-sseu*, *-ssen*:

(5)	canta-res		bate-res		senti-res	
	cantá-ra	cantá-s	baté-ra	baté-s	sentí-ra	sentí-s
	

Valor (1977: 144), per la seva banda, només divideix en radical o arrel d'una banda, i desinències de l'altra:

(6)	port ar	tém er	part ir
	port ant	tem ent	part int
	port at	tem ut	part it

Aquesta és la postura més habitual en la nostra tradició gramatical, i es troba també en Badia (1962) i en Ruaix (1990).

Cerdà (1970) fa una divisió triple: arrel, tema i desinència. L'arrel proporciona el suport lexemàtic. El tema indica, per una banda, la pertinença de l'arrel a una classe distribucional (a una conjugació) i, per l'altra banda, aporta les distincions temporals, en el mateix sentit que uso en aquest treball, dins del paradigma verbal. Finalment, la desinència constitueix el nexa sintàctic de l'arrel i el tema amb els altres elements oracionals. La vocal temàtica i el temps, per tant, comparteixen al·lomorfes, com mostren les següents divisions del condicional (Cerdà 1970: 42):

(7)	kánt æríə m	təm æríə m	pærd ríə m	sənt íríə m	sərb íríə m
	(cantaríem)	(temeríem)	(perdríem)	(sentiríem)	(serviríem)

Roca-Pons (1973), Viaplana (1984, 1986) i Alcoba (1988), aquest darrer en un estudi del verb espanyol, dediquen molta atenció a establir un caràcter autònom i diferenciat per a la vocal temàtica.² És el posicionament més lliure de problemes, ja que si hom la considera de forma conjunta amb la base verbal s'ha d'explicar igualment la

(2) Dins d'aquest tercer grup manté un posicionament clarament distanciat Anderson (1988) qui, en referir-se de forma genèrica a les llengües indoeuropees que presenten vocals temàtiques, afirma que és un element que manca de qualsevol tipus de contingut: totes les categories presents en els verbs són expressades per alguna altra part de la forma verbal. Per tant, la vocal temàtica és, simplement, un "adhesiu morfològic" necessari.

seva variabilitat, parcialment independent de la possible variabilitat de la base, i si s'analitza amb les formes de temps se n'eixampla l'al·lomorfia de forma innecessària i es complica l'explicació de les formes dels derivats postverbals (vegeu §2.3).

2. DISTRIBUCIÓ DELS AL·LORFIS DE LA VOCAL TEMÀTICA

Com ja he dit, l'al·lomorfia de la vocal temàtica ha servit per a agrupar els verbs en tres conjugacions, segons la vocal temàtica sigui *-a-*, *-e-* o *-i-*. Però aquesta imatge és, si més no, molt abstracta ja que aquestes són les formes que adopta la vocal temàtica en els gerundis. L'al·lomorfia d'aquest constituent és molt rica i no és observacionalment adequat dir, simplement, que *-a-* és marca de primera conjugació i *-e-* de segona conjugació quan resulta que les persones 4 i 5 del PI d'aquestes dues conjugacions presenten una mateixa forma, /é/, per a la vocal temàtica.

Cal afegir, a més a més, que hi ha altres elements en els paradigmes verbals susceptibles de fonamentar una classificació dels verbs en diferents patrons flexius o conjugacions: la presència o absència d'increments (com ara el velar, que ateny verbs de la segona conjugació i alguns de la tercera, i l'incoatiu, que afecta la major part dels verbs de la tercera conjugació, i dialectalment també ateny verbs de la segona conjugació).

Però, com exposaré a continuació, l'al·lomorfia de la vocal temàtica seria difícilment explicable a partir de les "noves conjugacions" que he esbossat perquè esdevindria un fenomen transconjugacional. És cert que, sobre la base de les conjugacions tradicionals, també la velarització i amb més reserves l'adopció del sufix incoatiu són fenòmens transconjugacionals, però no atenyen tots els verbs, com és el cas de la vocal temàtica. Això vol dir que, ara per ara, si hom parteix de les classes morfològiques delimitades per la distribució al·lomorfica de la vocal temàtica es redueix el nombre de comportaments particulars o excepcionals.

2.1 DISTRIBUCIÓ EN LA FLEXIÓ VERBAL: LES CLASSES CONJUGACIONALS

Fetes aquestes precisions, presento a continuació les distribucions típiques dels al·lomorfs de la vocal temàtica en la flexió verbal mitjançant tres verbs (*cantar*, *batre* i *sentir*) que uso de models. Cada forma verbal hi apareix segmentada en quatre parts, exponents de l'arrel, la vocal temàtica, el temps i la persona. Són excepció Inf, Ger i Pp, amb tres parts perquè no presenten marques de persona. Així, doncs, el segon constituent de cada forma és la vocal temàtica, que sempre serà tònica si no és Ø ni va seguida de cap altre constituent tònic.

A més a més, he d'afegir que mostro formes subjacents. Així s'explica que hagi tractat de mantenir com més paral·lelismes millor entre les diferents formes. Aquesta voluntat és molt evident en el tractament dels tres presents (PI, PS i Imp) on només les

persones 4 i 5 presenten morfoms diferents de Ø per a la vocal temàtica. Les formes morfològiques encara s'han de sotmetre a l'acció de diferents regles fonològiques.³

2.1.1 *Els al-lomorfs de la vocal temàtica en la primera conjugació*

kánt Ø a e	kant á va Ø	kant a ré Ø	kant a ría Ø
kánt Ø a s	kant á va s	kant a rá s	kant a ría s
kánt Ø a Ø	kant á va Ø	kant a rá Ø	kant a ría Ø
kant é Ø m	kant á va m	kant a ré m	kant a ría m
kant é Ø w	kant á va w	kant a ré w	kant a ría w
kant Ø a n	kant á va n	kant a rá n	kant a ría n

kánt Ø e Ø	kant á ra Ø	kant é s Ø		kant á r
kánt Ø e s	kant á ra s	kant é se s	kánt Ø a Ø	kant á nt
kánt Ø e Ø	kant á ra Ø	kant é s Ø	kánt Ø e Ø	kant á d
kant é Ø m	kant á ra m	kant é se m	kant é Ø m	
kant é Ø w	kant á ra w	kant é se w	kant é Ø w	
kánt Ø e n	kant á ra n	kant é se n	kánt Ø e n	

(3) Aquestes regles no són exclusives de la flexió verbal, sinó que són d'aplicació general en tota la fonologia del català. Formulades de manera informal, entre les regles necessàries per a explicar els fenòmens detectables en els verbs model hi ha: l'esborrament dels morfoms Ø; l'esborrament de la primera de dues vocals heteromorfemàtiques ([kánt-a-e] → [kánte]); el tancament de /a/ àtona travada en síl·laba final de mot (/kant-á-va-s/ → [kantáves]); l'epèntesi de /e/ en seqüències consonàntiques no articulables en català ([bát-n] → [bátén], [bát-r] → [bátre]); l'ensordiment d'obstruents en posició final de mot (/kant-á-d/ → [kantát]); i la caiguda de /t/ en el grup /nt/ (/kant-á-nt/ → [kantán]).

2.1.2 *Els al-lomorfs de la vocal temàtica en la segona conjugació*⁴

bát Ø Ø Ø	bat í a Ø	bat Ø ré Ø	bat Ø ría Ø
bát Ø Ø s	bat í a s	bat Ø rá s	bat Ø ría s
bát Ø Ø Ø	bat í a Ø	bat Ø rá Ø	bat Ø ría Ø
bat é Ø m	bat í a m	bat Ø ré m	bat Ø ría m
bat é Ø w	bat í a w	bat Ø ré w	bat Ø ría w
bát Ø Ø n	bat í a n	bat Ø rá n	bat Ø ría n

bát Ø a Ø	bat é ra Ø	bat é s Ø		bát Ø r
bát Ø a s	bat é ra s	bat é se s	bát Ø Ø Ø	bat é nt
bát Ø a Ø	bat é ra Ø	bat é s Ø	bát Ø a Ø	bat ú d
bat é Ø m	bat é ra m	bat é se m	bat é Ø m	
bat é Ø w	bat é ra w	bat é se w	bat é Ø w	
bát Ø a n	bat é ra n	bat é se n	bát Ø a n	

(4) En l'anàlisi de la segona conjugació, Cerdà (1974) fa servir dos verbs per recollir una diferència superficial (vegeu (7)): [təm ariə m] i [pərd riə m] en la distribució de la vocal temàtica. Amb tot, crec que és millor explicar la diferència entre *temerem* i *perdríem* per epèntesi; així les formes subjacents de la vocal temàtica són idèntiques: [təm Ø riə m] i [pərd Ø riə m]. Per això només faig servir un model. Cfr. també Viaplana (1984, 1986).

2.1.3 *Els al-lomorfs de la vocal temàtica en la tercera conjugació*⁵

sént Ø Ø Ø	sent í a Ø	sent i ré Ø	sent i ría Ø
sént Ø Ø s	sent í a s	sent i rá s	sent i ría s
sént Ø Ø Ø	sent í a Ø	sent i rá Ø	sent i ría Ø
sent í Ø m	sent í a m	sent i ré m	sent i ría m
sent í Ø w	sent í a w	sent i ré w	sent i ría w
sént Ø Ø n	sent í a n	sent i rá n	sent i ría n

(5) He decidit de no presentar un segon model per a la tercera conjugació incoativa perquè les formes incoatives no aporten cap diferencialitat respecte a les de la tercera conjugació pura pel que fa a la distribució dels al-lomorfs de la vocal temàtica.

sént Ø a Ø	sent í ra Ø	sent í s Ø		sent í r
sént Ø a s	sent í ra s	sent í se s	sént Ø Ø Ø	sent í nt
sént Ø a Ø	sent í ra Ø	sent í s Ø	sént Ø a Ø	sent í d
sent í Ø m	sent í ra m	sent í se m	sent í Ø m	
sent í Ø w	sent í ra w	sent í se w	sent í Ø w	
sént Ø a n	sent í ra n	sent í se n	sént Ø a n	

2.2 DISTRIBUCIONS ESTRANYES DELS AL·LÒMORFS DE LA VOCAL TEMÀTICA EN LA FLEXIÓ

Un cop vistos els casos regulars, faré un breu repàs, sense intenció de ser exhaustiu, de diferents irregularitats que mereixen una explicació a banda o que semblen especialment il·lustradores. En primer lloc cal dir que hi ha una petita sèrie de verbs de la segona conjugació que presenten /é/ com a morf de vocal temàtica en l'infinitiu: *haver, fer, valer, doler, saber, voler* i els seus compostos i derivats. Constitueixen una subclasse residual, molt coneguda pel costum de citar els verbs amb l'infinitiu i per l'alta freqüència d'ús d'alguns d'aquests verbs; n'hi ha que presenten doble possibilitat Ø/[é], com *valdre/valer* i *doldre/doler*.

Els verbs *escriure, viure, venir* i *tenir*, presenten alternants de la vocal temàtica propis de les conjugacions segona i tercera en la proporció que mostra la taula de (8). En atenció a la proporció dominant, habitualment es considera que aquests verbs pertanyen a la segona conjugació.

(8)

	Inf	Ger	Pp	PI	FI	CI	PS	ImS	Imp	Proporció 2a / 3a
escriure	2	3	3	3	2	2	2	2/3	2/3	6 / 5
viure	2	3	2	3	2	2	2	2	2/3	7 / 3
venir	2/3	3	2	3	2	2	2	2	2/3	7 / 4
tenir	2/3	3	2	3	2	2	2	2	2/3	7 / 3(4)

També cal parlar d'algunes irregularitats associades a peces lèxiques concretes. Així, el verb *anar* exhibeix un morf /í/ en el FI i el CI: [an-i-ré], [an-i-rá]. I el verb *estar* presenta en el PI unes /á/ tòniques que s'han d'interpretar com a vocals temàtiques: [est-á-s], [est-á], [est-á-n].

En un altre ordre de coses, cal dir que un dels canvis en la distribució al·lomòrfica de la vocal temàtica que presenta una clara productivitat en el català actual, almenys en els dialectes valencians, és l'atracció que estableix sobre l'alternant /é/ la velarització que ateny molts verbs de la segona conjugació (on s'origina l'atracció), alguns verbs de la tercera conjugació, i el verb *estar* (Cfr. el treball de Pérez Saldanya en aquest mateix volum.)

Finalment, és realment interessant el segment /i/ que apareix en el PI (i la 2p de l'Imp) dels verbs *obrir* i *omplir* en la flexió valenciana (no mostro les persones 4 i 5 perquè no presenten cap problema):

(9)	a.	òbric	òmplic	b.	obro	omplo
		obris	omplis		obres	omples
		obri	ompli		obre	omple
		obrin	omplin		obren	omplen

D'entrada s'ha de dir que en català general aquestes formes són perfectament regulars, com s'aprecia en (9b). Posat que la vocal epentètica típica del català occidental és la /e/, quina és l'explicació que cal donar a aquestes /i/? És molta casualitat que siguin justament idèntiques al morf més diferencial de la tercera conjugació, a la qual pertanyen. Però són àtones i, com ja he dit, la tonicitat caracteritza els alternants de la vocal temàtica. Les explicacions possibles són dues: (a) és una vocal de recolzament condicionada pels lexemes concrets; i (b) és una autèntica vocal temàtica que excepcionalment ha perdut la tonicitat. Ara per ara, cap de les explicacions no és completament satisfactòria.

2.3 DISTRIBUCIÓ EN LA DERIVACIÓ

2.3.1 Vocals temàtiques en alguns processos de derivació

En els apartats següents s'estudia el comportament de la vocal temàtica en presència de cinc sufixos, suficients per a observar totes les variacions possibles. Els tres primers, *-ció*, *-ment* i *-dor* presenten tonicitat i l'eliminen de la vocal temàtica. Això planteja problemes en la segona conjugació, on el morf Ø presenta més ocurrencies: de vegades serà difícil de decidir si una suposada vocal temàtica, no és, en realitat, un segment epentètic. Els dos últims sufixos són àtons: *-ble* i *-nt* –aquest segon per necessitat–, de manera que la vocal temàtica es manifesta amb tonicitat i és fàcilment identificable. En el nivell fònic, la presència de la vocal temàtica amb un alternant diferent de Ø fa que la base verbal presenti una síl·laba oberta: CVC → CVCV; així l'adjunció dels afixos amb inicis consonàntics no suposa cap problema afegit. Si en alguna ocasió la columna corresponent a la segona conjugació presenta poques formes no ha de resultar estrany: com es mostra en (21), la proporció de verbs limita especialment aquesta conjugació.

2.3.1.1 Vocal temàtica i sufix-ció

Una primera aproximació als al·lomorfs de la vocal temàtica en presència del sufix *-ció* mostra una situació força consistent:

(10)	comunic.a.ció	perd.i.ció	abol.i.ció
	dedic.a.ció	demol.i.ció	partic.i.ció
	indic.a.ció ⁶	vend.i.ció ⁶	deglut.i.ció

(6) Vegeu també en §2.3.1.4 les formes *atendible* i *vendible*.

jubil.a.ció	tra.i.ció
predic.a.ció	prohib.i.ció
unific.a.ció	demol.i.ció
civilitz.a.ció	defin.i.ció

Però si s'examinen més casos, la situació és més complexa que no la clara distribució, paral·lela als ImI, que acabo de mostrar. Així, en alguns casos es pot apreciar la presència de morf \emptyset condicionats per diferents arrels verbals, en concret, els compostos dels temes o dels verbs *-cebre*, *tenir* i *venir*:

(11)	decep. \emptyset .ció	obten. \emptyset .ció	interven. \emptyset .ció
	percep. \emptyset .ció	reten. \emptyset .ció	preven. \emptyset .ció

De qualsevol manera, i lluny dels objectius d'aquest estudi, cal dir que amb el sufix *-ció* sovint és difícil determinar si la construcció de les formes que el presenten obeeix a un procés morfològic o és millor llistar-les directament en el lèxic per les irregularitats que presenten:

(12)	coalició	aparició (antic <i>apàrer</i>)	adquisició
	resurrecció	interrupció	obstrucció
	repleció	subscripció	distinció
	unció	contracció	absorció
	infecció	cocció	reducció
	contribució	dicció	perversió
	restitució	satisfacció	elecció

2.3.1.2 Vocal temàtica i sufix *-ment*

En presència del sufix *-ment*, la identificació de la vocal temàtica de les bases verbals adscrites a les conjugacions primera i tercera no planteja cap problema. Amb la segona conjugació, però, la situació és més difusa: no hi ha problema amb els mots de la 3a columna que exposo en (13), com *venc-i-ment*, *abat-i-ment* o les formes vives valencianes no admeses per la normativa, en què la [i] és, indiscutiblement, un morf de la vocal temàtica:

(13)	arranj.a.ment	creix.e.ment	creix.i.ment	avorr.i.ment
	acab.a.ment	coneix.e.ment	coneix.i.ment	esva.í.ment
	tract.a.ment	naix.e.ment	naix.i.ment	llu.í.ment
	equip.a.ment	bat.e.ment	venc.i.ment	absorb.i.ment
	entren.a.ment	mereix.e.ment	abat.i.ment	farc.i.ment
	pronunci.a.ment	encen.e.ment	constreny.i.ment	proced.i.ment
	atrac.a.ment	respon.e.ment	mov.i.ment	rend.i.ment
	pag.a.ment	malmet.e.ment	retra.i.ment	atord.i.ment

Per al morf [e], en canvi, són dues les explicacions possibles. Es pot considerar que aquesta [e] és també un morf de la vocal temàtica, o es pot treballar amb la hipòtesi que el morf és Ø en aquestes formes, de manera que les [e] són epentètiques.⁷ En qualsevol cas resulta que amb *-ment* els verbs adscrits a la segona conjugació presenten dos al·lomorfs: [i] i [e] segons la primera explicació, i [i] i Ø d'acord amb la segona.

2.3.1.3 *Vocal temàtica i sufix -dor*

En els casos que es desenvolupen en aquest punt i en els dos següents, la regularitat és la característica dominant. En concret, amb el sufix *-dor* la distribució al·lomòrfica és idèntica a la dels gerundis:

(14)	gronx.a.dor	torc.e.dor	coll.i.dor
	apunt.a.dor	ofen.e.dor	repart.i.dor
	compr.a.dor	esten.e.dor	amort.i.dor
	activ.a.dor	ven.e.dor	vest.i.dor
	xut.a.dor	corr.e.dor	prove.ï.dor
	incit.a.dor	feny.e.dor	reg.i.dor
	çaç.a.dor	bev.e.dor	prefer.i.dor
	inici.a.dor	venc.e.dor	abell.i.dor
	reg.a.dor	reb.e.dor	ting.i.dor
	golej.a.dor	naix.e.dor	viv.i.dor

2.3.1.4 *Vocal temàtica i sufix -ble*

No hi ha dubtes a l'hora de considerar vocals temàtiques les vocals aïllades entre les bases verbals i el sufix *-ble*; de fet mostren la mateixa al·lomorfia que en l'ImI:

(15)	cant.a.ble	bev.i.ble	prefer.i.ble
	habit.a.ble	tem.i.ble	tradu.ï.ble
	cotitz.a.ble	venc.i.ble	pun.i.ble
	situ.a.ble	aperceb.i.ble	diger.i.ble
	regul.a.ble	perd.i.ble	lleg.i.ble
	mesur.a.ble	abat.i.ble	dirig.i.ble
	trac.ta.ble	constreny.i.ble	fru.i.ble
	imit.a.ble	atend.i.ble	scriv.i.ble
	not.a.ble	vend.i.ble ⁸	defug.i.ble
	compt.a.bil.itat	dispon.i.bil.itat	eleg.i.bil.itat

2.3.1.5 *Vocal temàtica i sufix -nt*

L'al·lomorfia de la vocal temàtica en presència del sufix *-nt* també és perfectament regular, però amb una diferència substancial: les arrels de la tercera conjugació prenen el morf [é]. Aquest morf no apareix mai en la flexió i és un cas únic en la derivació:⁹

(7) Aquesta hipòtesi és més creïble en les formes acabades en [j], les corresponents a les formes valencianes amb morf [i]. No és tan evident en formes com *malmet-e-ment* o *bate-ment*. I és difícil justificar una epènesi en formes com /ensenØment/ quan a partir de /enmidz/ s'obté [emmitʃ], sense epènesi. Si s'accepta la hipòtesi de l'epènesi, l'estructura d'aquestes formes és /ensenØ-ment/, /batØ-ment/ i /konejØ-ment/ (o /kunejØ-ment/ en dialectes orientals), que originen [ensenemén], [batemén] i [konejémén] o [kunojómén].

(8) Les formes *atendible* i *vendible* mostren la [d] epentètica que també presenten en els infinitius i els futurs i condicionals, com també *vendició*, vist en (10).

(9) Les formes de (16) segueixen la pauta de construcció dels antics participis de present o són el resultat de l'evolució d'aquelles formes (de fet algunes es mostren molt lexicalitzades, com *tinent* o *romanent*). En llatí vulgar els participis de present encara formaven part de la flexió verbal. Ara, però, no es pot considerar que aquestes formes pertanyin a la conjugació.

(16)	amarg.a.nt	escriv.e.nt	reg.e.nt
	cess.a.nt	pertany.e.nt	pud.e.nt
	pass.a.nt	creix.e.nt	diverg.e.nt
	fabric.a.nt	viv.e.nt	resplend.e.nt
	querell.a.nt	compareix.e.nt	serv.e.nt
	vigil.a.nt	roman.e.nt	vin.e.nt
	calm.a.nl	apren.e.nt	tin.e.nt
	sign.a.nt	correspon.e.nt	refer.e.nt
	don.a.nt	co.e.nt	sofr.e.nt

2.4 RESUM

De forma breu i sense indicacions contextuais, en la flexió verbal, la vocal temàtica presenta els següents al-lomorfs per conjugacions:

(17)	1a	a	e		∅
	2a		e	i	u
	3a			i	∅

De forma breu i sense indicacions contextuais, la vocal temàtica presenta els següents al-lomorfs en contacte amb afixos derivatius:

(18)	1a	a			
	2a	e	i		
	3a		i		
(19)	1a	a			
	2a		e	i	∅
	3a		e	i	∅

En (18) hi ha les formes més usuals o paradigmàtiques, i en (19) es recullen també les formes excepcionals o menys habituals. I finalment, en (20) hi ha el compendi de (17) i (19):

(20)	1a	a	e		∅
	2a		e	i	u
	3a		e	i	∅

Com es pot apreciar, hi ha un cert equilibri entre els al-lomorfs diferencials i els compartits. Per tant, el manteniment de tres classes en la vocal temàtica no obeeix únicament als al-lomorfs sinó també a les distribucions característiques d'aquests al-lomorfs, primer en els paradigmes verbals, i, secundàriament, en els processos que impliquen sufixos derivatius. En aquests casos, les distribucions més característiques són les corresponents a l'ImI i al gerundi.

3. PARELLES (O TRIPLETS) DE VERBS EN QUÈ LA VOCAL TEMÀTICA ÉS L'ÚNIC INDICI EXTERN DE DIFERÈNCIA

Amb l'observació d'alguns parells de verbs, com *cobrar-cobrir*, hom es podria qüestionar si la vocal temàtica no aporta també alguna mena de significat lèxic. D'altres parells, però, com *amansar-amansir*, sembla que indiquin el contrari. Si agafem els verbs catalans i els contrastem per conjugacions formarem de l'ordre de 120 parelles (triplets de vegades).¹⁰ Treballo sobre un corpus en què, per conjugacions, hi ha els verbs detallats en (21). D'acord amb aquestes xifres és previsible que la major part de les parelles es formin entre verbs de la primera conjugació i de la tercera, com efectivament es mostra en (22).

(21)	<i>1a</i>	8728	86,37%	(22)	<i>1a - 3a</i>	108
	<i>2a</i>	363	3,59%		<i>1a - 2a</i>	5
	<i>3a</i>	1014	10,03%		<i>2a - 3a</i>	5
					Triplets	2

Els casos que s'han citat (*amansar-amansir* i *cobrar-cobrir*) són exemples representatius de casos extrems: verbs perfectament sinònims en el primer parell, com en (23), i verbs completament diferents en el segon parell, com en (25). Enmig s'interposen diferents casos en què un dels verbs del parell representa una especialització semàntica, en diferents graus segons els casos, respecte a l'altre, com en (24):

- (23) abonar – abonir
 botar – botre
 enfoscar – enfosquir
 entristar – entristir
 júnyer – junyir
- (24) adolorar – adolorir
 amollar – amollir
 consumir – consumir
 desbastar – desbastir
 embrutar – embrutir
 fallar – fallir
 flectar – flectir
 punyar – punyir
 renyar – renyir
- (25) aterrar – aterrir
 botar/botre – botir
 capar – capir
 engolar – engolir
 escollar – escollir

(10) A l'hora de comprovar les parelles existents, s'ha de tenir en compte que no formen parella:

desatendar/desatendre o
entendar/entendre:
 entend (a+r) / enten (Ø+r)
 entend ≠ enten
marfondre/smarfondir-se o
fendrefendir:
 fen (Ø+r) / fend (i+r)
 fen ≠ fend

ja que aquestes *dd* dels verbs de la segona conjugació no pertanyen a l'arrel sinó que són epentètiques. Així mateix, *dar*, *dir* i *dur* no es diferencien només per la vocal temàtica, ja que les arrels respectives són *tdi*, *tdii* i *tdui*.

establar – establir
 fumar – fúmer
 obrar – obrir
 parar – parir
 podar – poder
 volar – voler
 vendre – venir

El desequilibri quantitatiu de les tres columnes obeeix aproximadament a les proporcions generals del total de casos estudiats.

La millor manera d'explicar aquestes diferències formals acompanyades de vegades de diferències semàntiques –(24) i (25)– és considerar que tractem, en realitat, amb bascs homonímiques. Així, en el lèxic trobarem, per exemple:

- (26) «cobrar» {/kobr/, V, [primera conjugació], 'rebre diners...',...}
 «cobrir» {/kobr/, V, [tercera conjugació], 'tapar...',...}

La idea bàsica és que la vocal temàtica no aporta cap significat lèxic: la llengua presenta bases diferents que mostren homofonia (o homonímia), i els diferents significats homòfons apareixen associats amb diferents conjugacions en les respectives entrades lèxiques. Per tant, encara que en moltes formes la vocal temàtica sigui l'únic indici extern de diferència semàntica, aquesta diferència no se li pot imputar.

4. IDENTITAT MORFOLÒGICA DE LA VOCAL TEMÀTICA

4.1 FLEXIÓ I DERIVACIÓ

Un dels tractaments més tradicionals de la morfologia consisteix a dividir la disciplina en flexió i en formació de paraules. Al seu torn, la formació de paraules es divideix en derivació i composició. Flexió i derivació són conceptes morfològics aplicables a mots que consten, típicament, d'una base (una arrel, tema o paraula) i un o diversos exponents d'una o diverses categories morfològiques. Les categories morfològiques que intervenen en la construcció d'aquests mots morfològicament complexos presenten diferents propietats, compartides en molts casos.

Hom ha assajat diferents maneres d'explicar i classificar aquestes propietats. Si s'intenta una classificació binària –en flexió i derivació–, s'entén que s'estableixen dos (sub)conjunts complementaris de propietats de manera que quan una categoria morfològica posseeix una determinada propietat, també posseeix totes les propietats del subconjunt a què pertany i cap propietat del subconjunt complementari.

Alguns teòrics s'han despreocupat d'alguna d'aquestes grans vessants de la morfologia. Aronoff (1976), per exemple, no fa cap intent de manejar els fenòmens

flexius. La seva teoria s'ocupa de temes sense flexionar. De forma semblant però antagònica, Anderson (1982) treballa en el desenvolupament d'una teoria de la flexió –Paraula i Paradigma Ampliat– que, de fet, independitza completament la flexió de les teories sobre la morfologia derivativa. En aquest model, mentre la derivació és lèxica –presintàctica, per tant–, la flexió s'esdevé després de la inserció lèxica.

Per altra banda, autors com Halle (1973), Williams (1981) i Bochner (1993) han proposat teories que manegen flexió i derivació amb un sistema unificat. Aquestes concepcions de l'organització gramatical impliquen que no hi ha una distinció fonamental entre flexió i derivació. Matthews (1991: cap. 3), al seu torn, se serveix de la distinció, però posa una cura especial a demostrar que el límit entre flexió i derivació no és rígid, ni sincrònicament ni diacrònicament.¹¹ Bybee (1985: cap. 4) argumenta, sobre les dades d'un gran corpus bastit sobre moltes llengües de diferents tipologies, que no hi ha una distinció clara entre flexió i derivació, sinó que hi ha, més aviat, un ventall de possibilitats, un *continuum* definit per diferents criteris entre la flexió prototípica i la derivació prototípica. Stephany (1982) i Plank (1994) apunten en la mateixa direcció.

En els diferents models de Fonologia i Morfologia Lèxiques, de Kiparsky (1982a, 1982b), Mohanan (1986) i altres, es té present la distinció entre flexió i derivació i s'assumeix que l'organització del model teòric ha de reflectir aquesta distinció, és a dir, que la morfologia flexiva i la derivativa han d'ocupar espais diferents de la gramàtica. Així, flexió i derivació se situen típicament en nivells diferents del sistema ordenat en nivells, però formen part d'un únic sistema coherent ubicat en el lèxicó. En una línia semblant s'inscriuen els treballs de Jensen & Stong-Jensen (1984) i Scalise (1984, 1988).

En les seccions precedents s'ha mostrat el comportament de la vocal temàtica en la flexió verbal i en relació amb diferents processos derivatius; no s'hi ha qüestionat, però, en quin d'aquests àmbits de la morfologia s'inscriu. A continuació s'indagarà si aquest comportament s'ha de considerar flexiu o més aviat derivatiu.

4.2 EL PROBLEMA AMB LA VOCAL TEMÀTICA

A propòsit del caràcter flexiu o derivatiu de la vocal temàtica, és destacable que una monografia com la d' Spencer (1991) mostri vacil·lacions en el tractament que cal donar-li. En concret, Spencer es debat entre el que considera postura tradicional (Spencer 1991: 194 i 217), segons la qual les vocals temàtiques són elements derivatius, i les postures que el model de Paraula i Paradigma Ampliat d' Anderson força a assumir: en cert sentit, les vocals temàtiques són part del paradigma dels verbs, i interactuen amb els sufixos genuïnament flexius de forma complexa. En el model de Paraula i Paradigma Ampliat cal suposar, segons això, que són les regles morfològiques (posteriors a la inserció lèxica i, per tant, externes al lèxicó), les que introdueixen les vocals temàtiques.

(11) En un dels passatges del capítol 3, Matthews raona sobre l'evolució del sufix incoatiu llatí *-(e)sk-*, tot assenyalant que a través dels mil·lenis aquest element ha canviat d'un estat probablement flexiu en indoeuropeu a un cert estat lèxic en el llatí clàssic i després novament a un estadi flexiu en les llengües romàniques. Aquest comportament indica que els límits de la distinció han estat difusos en alguns moments històrics.

Aquesta espècie d'ambigüitat també es pot detectar en Mascaró (1986), on es considera *grosso modo* que la vocal temàtica és un element derivatiu (Mascaró 1986: 31) però amb comportament flexiu. De fet, en fa l'estudi al·lomòrfic detallat quan tracta la flexió verbal. En algun moment considera que mots com *tast* i *tastar* es relacionen per conversió o derivació zero (Mascaró 1986: 15), és a dir, l'aparició de la vocal temàtica en *tastar* i flexió és una conseqüència d'aquesta conversió. En canvi, en un altre lloc (Mascaró 1986: 36) afirma que la vocal temàtica funciona com un sufix derivatiu usat productivament, és a dir, la vocal temàtica és el motor del canvi que opera entre *flor* i *florir*.

4.3 CRITERIS DE DISTINCIÓ ENTRE FLEXIÓ I DERIVACIÓ

Dels treballs de Greenberg (1963) ençà, s'han millorat molts criteris per a afinar en la distinció d'aquest dos tipus de morfologia i se n'han plantejat de nous. Diverses autoritats en aquest camp els han comentat en els seus treballs.¹² N'hi ha que se centren molt en uns i no tracten o desestimen la resta. Katamba (1993), per posar un cas, només considera tres criteris: l'obligatorietat, la productivitat i la motivació sintàctica, tots tres característics de la flexió.

Scalise (1988), per la seva banda, enumera quinze criteris. Amb tot, comenta que se'n deixa perquè li sembla que són inapropiats. Per manca d'espai només en tracta deu amb cert detall. Malgrat la diversitat de criteris, manifesta el convenciment que tota la llista és reduïble a uns pocs principis generals. De fet, molts dels criteris només troben una justificació plena en el marc de treball que adopta. Plank (1994), de forma excepcional, treballa sobre un inventari de 28 criteris, agrupats sota lemes com «relacions exteriors a la paraula», «relacions interiors a la paraula», «relacions entre la base i la paraula complexa», «forma dels exponents» i, fins i tot, «variació interlingüística».

Al llarg de les dues seccions següents em basaré principalment en nou criteris. Faré servir els que, al meu entendre, tenen una aplicabilitat clara i directa en l'estudi de la vocal temàtica, tant si la situen en l'àmbit derivatiu com en el flexiu. Són: 1) la flexió és productiva, la derivació semiproductiva; 2) la flexió és sintàcticament rellevant; 3) la flexió és perifèrica respecte a la derivació; 4) en la derivació l'ordre dels afixos és commutable; 5) la derivació presenta casos de recursivitat; 6) la derivació pot canviar la categoria lèxica de la base; 7) la derivació no presenta alternants zero ni s'amalgama amb la flexió; 8) la flexió forma classes tancades; 9) els afixos flexius són obligatoris.

4.3.1 Cap a la derivació

4.3.1.1 La flexió és productiva, la derivació semiproductiva

En principi, tant la flexió com la derivació són fenòmens productius, però en la derivació la productivitat és limitada per diferents conjunts de restriccions. Per

(12) Matthews (1972) i (1991), Anderson (1982), Jensen & Stong-Jensen (1984), Bybee (1985), Bauer (1983) i (1988), Scalise (1984) i (1988), Varela (1990), Bochner (1993), Plank (1994), entre altres.

exemple, molts verbs catalans no presenten derivats nominals: *detestar* (**detestament*, **detestació*), *constar*, *callar*,...

La vocal temàtica és un element imprescindible en qualsevol forma verbal flexionada (encara que sigui amb alternants zero) perquè el verb sigui un mot real. Mascaró (1986: §10 i §15) n'assegura l'aparició apel·lant a la noció de categoria inherent.¹³ Per tant, és un constituent totalment productiu quan s'afegeix a bases que ja són verbals. Però de la mateixa manera que no es poden formar noms en *-ment* (tipus *acolliment* o *cansament*) sobre qualsevol tema verbal (**menjament*, **moriment*), no tots els noms, adjectius i adverbis curts esdevenen verbs amb l'aplicació de la vocal temàtica: [cadira]+*a(r)*, **cadirar*; [cotxe]+*a(r)/i(r)*, **cotxar*/**cotxir*. La vocal temàtica, per tant, és semiproductiva.

4.3.1.2 La flexió és sintàcticament rellevant

Matthews (1972) i Anderson (1982) han estat els autors que més han contribuït a divulgar el criteri segons el qual la morfologia flexiva, contràriament a la derivativa, és sintàcticament rellevant. En el verb català les categories de persona són rellevants per a la sintaxi en processos de concordança (subjecte i verb concorden en nombre i persona), i les categories de temps també són sensibles a les relacions sintàctiques, com mostra la agramaticalitat de les següents oracions:

- (27) a. *Vull que véns
b. *Ahir menge pa

En (27a) hi ha un problema amb el mode de la forma *véns*: si la posem en subjuntiu l'oració esdevé gramatical: *vull que vinguis*. En (27b) no hi ha coincidència entre el segment temporal delimitat per l'adverbi i l'assenyalat per la forma verbal. Si els fem coincidir, l'oració esdevé gramatical: *Ahir menjava pa* o *Ara menge pa*.

La vocal temàtica, en canvi, és completament independent de condicionaments sintàctics: ni condiciona ni és condicionada. De manera que aquest criteri separa nítidament la vocal temàtica dels formatius flexius de temps i de persona.

4.3.1.3 La flexió és perifèrica respecte a la derivació

En un mot morfològicament complex, els afixos derivatius es troben més pròxims a l'arrel que els flexius. Aquest fenomen té el caràcter de tendència universal: les excepcions són escasses i força peculiars (Cfr., per exemple, Bauer 1988: 80-83, o Scalise 1988: 566-567).

En català és notable la riquesa i productivitat dels afixos derivatius que apareixen després de la vocal temàtica, com ja s'ha vist en §2.2. Això significa que la vocal temàtica no és perifèrica respecte a aquesta sèrie d'afixos derivatius. De fet pot ocupar-hi un lloc central, com en *band-ej-a-ment*, *bomb-ej-a-ment*, *nacion-al-it-z-a-ble*, i molts altres.

(13) Una categoria és inherent quan un element lèxic la presenta forçosament amb un valor determinat. Així, el gènere és inherent en els noms perquè un nom qualsevol, a diferència d'un adjectiu, és per força només masculí o només femení. I la vocal temàtica és una categoria inherent en els verbs ja que hi és present amb un dels tres valors. El valor que prendrà la vocal temàtica no és predecible a partir de cap propietat fònica de la base lèxica. És, per tant, una propietat associada a cada entrada verbal en el lèxicó.

Es pot apreciar que en cadascun d'aquests mots la vocal temàtica apareix dues vegades amb morfoms diferents de Ø. En (31a), hi ha una primera aparició amb valor III i una segona amb valor I. En (31b, c) totes les aparicions mostren el valor I. A més a més, s'observa que, tal com s'ha teoritzat en (29), entre les dues aparicions de (31a, b) apareixen dos nusos interposats, i en (31c), un.

4.3.1.6 La derivació pot canviar la categoria lèxica de la base

Un altre dels criteris que més s'ha usat per a distingir entre flexió i derivació és el fet que únicament els morfemes derivatius poden canviar la categoria lèxica de les bases, tot i que no sempre. Així:

- (32) [[kans-a]_vment]_N [[avor-i]_vment]_N [[sugʒer-i]_vment]_N
 [[administr-a]_vsion]_N [[prest-a]_vsion]_N [[tra-i]_vsion]_N
 [[atəm]_Nik]_A [[karbøn]_Nik]_A [[robot]_Nik]_A

Observem el comportament de la vocal temàtica en aquest sentit:

- (33) a. [[aksion]_N+a]_v accionar
 b. [[oksíd]_N+a]_v oxidar
 c. [[kòrda]_N+a]_v cordar
 d. [[espes]_A+i]_v espessir
 e. [[davaʎ]_{Adv}+a]_v davallar
 f. [[pas]_N+edʒ]_v+a]_v passejar

De l'observació de casos com els de (33) podríem concloure que la vocal temàtica és un formatiu que pot canviar la categoria sintàctica de la seva base. Però no tots els autors accepten totalment aquesta interpretació. Cabré & Rigau (1986: 97), per exemple, consideren que la diferència entre *alegre* i *alegrar* s'ha d'explicar mitjançant l'aplicació d'una regla que, sense necessitat d'adjuntar afixos, fa possible que els elements de categoria adjectiva esdevinguin verbs. I verbs com *fumar* i *davallar* reben la mateixa explicació, però amb bases nominals i adverbials. El que consideren, per tant, és que actua un procés de conversió. L'únic requisit addicional és el compliment d'un principi d'abast universal:

- (34) Un mot ha de rebre flexió d'acord amb la categoria lèxica a què pertany

que en el cas que ens implica consisteix a afegir a les bases resultants els elements de flexió propis dels verbs. En la concepció de Cabré & Rigau (1986) aquests elements són la vocal temàtica i els afixos de temps i de persona.

Mascaró (1986: 38) també es fa ressò del principi (34) quan explica que en els casos en què es produeix un canvi morfològic cap a categories amb flexió, es produeix, conseqüentment, l'aparició dels elements flexius corresponents, i en el cas del verb, afegeix, de l'element temàtic. Mascaró (1986), doncs, participa dels criteris de Cabré

& Rigau (1986), encara que parcialment, com ja he mostrat en §4.2, perquè de vegades considera que la vocal temàtica és un element capaç de canviar productivament la categoria lèxica d'una base (Cabré & Rigau 1986: 36): *sal* ~ *salar*, *flor* ~ *florir*. Però d'acord amb Cabré & Rigau (1986), en un segon bloc de casos (per exemple, amb *estret* ~ *estretir* o *guany* ~ *guanyar*) considera que és una marca que mostra una propietat inherent de la base verbal. Per això en un cas com *tast* ~ *tastar* (Cabré & Rigau 1986: 15) parla de conversió. Però aquesta és la solució que prefereix, la solució a), perquè també apunta la possibilitat que la mecànica del procés sigui una altra, la solució b): els elements temàtics (vegeu §4.3.2.2) –vocal temàtica i extensió incoativa–, convertixen en verbal la categoria lèxica de la base (adjectiva, nominal, ...). Seguint el seu exemple: [əstrət]_A → [əstrət+i]_V / [əstrət+é]_V, i els sufixos flexius s'afegeixen a aquestes dues arrels.

Mascaró prefereix la solució a), basada en la conversió, en base a dos criteris. Primer per la forta variabilitat i l'al·lomorfi zero que presenta el morfema temàtic, característica impròpia de la derivació. Tal com mostraré després, són raonaments encertats (vegeu §4.3.2.1 i §4.3.2.2). I segon, continua, si acceptem que la vocal temàtica forma part de l'arrel verbal, també haurem d'acceptar que hi ha processos completament productius i regulars de la derivació que en comptes d'afegir afixos n'eliminen. És el cas dels deverbals tipus *guany* o *tast*. Però aquesta manera de presentar les dades planteja una diferència inexplicable en termes sincrònics entre dos noms com *sal* i *guany*. De fet, per a la solució b), Mascaró (1986: 39) suposa que cal partir de bases amb un etiquetatge lèxic diferent i que es produeixen les següents operacions morfològiques:

- (35) a. [sal]_N ⇒ fi [[sal]_N a]_V (sal, salar)
- b. [gwaŋ]_R ⇒ [[gwaŋ]_R a]_V ⇒ [gwaŋ Ø]_N (guanyar, guany)
-

Com es pot apreciar, entre *sal* i *salar* la derivació és simple i transparent. En canvi, la relació entre *guany* i *guanyar* s'explica de forma molt més complexa i menys evident. La realitat és que tant *sal* com *guany* són noms en el català actual. Si es tracten en el lèxic d'una forma tan radicalment diferent s'hi està reflectint, realment, un problema relacionat amb la direcció històrica dels processos, com es mostra en (36). Però la validesa sincrònica d'aquesta distinció és molt dubtosa. En quina columna afegirem elements com *abric*, *secció*, *fricció*, *diferència*, *segell*, *puig*, *gaudi*, *consum* o, fins i tot, *alegre* i *estret*? Sincrònicament aquesta pregunta no té sentit.

- (36) a. N > V b. V > N
sal	guany
flor	tast
negoci	csbarjo

Per això crec que seria més convenient concloure que tant els elements tipus *sal* com els noms suposadament derivats tipus *guany*s' emmagatzemen en el lexicó com a noms; posteriorment, si s'escau, un procés derivatiu introduirà la vocal temàtica i d'aquesta manera canviarà la categoria lèxica de les bases. Per aquest camí s'haurà d'acceptar que la vocal temàtica s'adjunta tant a bases nominals com a bases adjectives i adverbials. I encara caldrà constatar que també s'adjunta a bases verbals, perquè de fet la vocal temàtica no és l'únic element de la llengua responsable de la creació de verbs. Primerament, en el lexicó ja es troben bases que hem de considerar verbals *per se*, com les de (37a); a més, encara hi ha tota una altra sèrie de sufixos que creen bases verbals:

<p>(37) a. lexemes verbals no derivats</p> <p>[akab] <i>acabar</i>
[aranʒ] <i>arranjar</i>
[fon] <i>fondre</i>
[abol] <i>abolir</i></p>	<p>b. [idz]</p> <p>[legal-idz] (+a) <i>legalitzar</i>
[institucional-idz] (+a) <i>institucionalitzar</i>
[arab-idz] (+a) <i>arabitzar</i>
[agud-idz] (+a) <i>aguditzar</i></p>
<p>c. [ifik] (≠ [ifik]_A)</p> <p>[plast-ifik] (+a) <i>plastificar</i>
[tip-ifik] (+a) <i>tipificar</i>
[glor-ifik] (+a) <i>glorificar</i>
[sert-ifik] (+a) <i>certificar</i></p>	<p>d. [it]</p> <p>[debil-it] (+a) <i>debilitar</i>
[felis-it] (+a) <i>felicitar</i>
[fasil-it] (+a) <i>facilitar</i>
[abil-it] (+a) <i>habilitar</i></p>
<p>e. [edʒ] (o [eʒ])¹⁴</p> <p>[estiu-edʒ] (+a) <i>estiuajar</i>
[sak-edʒ] (+a) <i>saquejar</i>
[tok-edʒ] (+a) <i>toquejar</i>
[fluɟ-edʒ] (+a) <i>fluixejar</i></p>	<p>f. [isk]</p> <p>[plov-isk] (+a) <i>ploviscar</i>
[nev-isk] (+a) <i>neviscar</i></p>

Directament relacionable amb la qüestió del canvi de la categoria lèxica de la base hi ha el tema dels parasintètics. La concepció tradicional d'aquestes construccions morfològiques postula l'actuació conjunta sobre un lexema d'una operació de prefixació i d'una altra de sufixació. Per això la visió que hom tingui de la vocal temàtica és fonamental en l'anàlisi de mots com els següents (extrets de Cabré & Rigau 1986: 133):

- (38) a. esfullar, esclarir, esmortir
b. agenollar, amagrir, adolorir
c. entaular, endurir, empetitir

Per a una gramàtica de tipus tradicional com la de Badia (1962), en (38) hi ha exemples de parasíntesi. Aquest autor considera que l'estructura comuna a tots aquests mots és [prefix+Arrel+ -ar/-ir]_v. És a dir, els sufixos del verb nou són *-ar* i *-ir*.¹⁵

Per a Cabré & Rigau (1986), però, l'estructura d'aquests mots és simplement [prefix [Arrel]]_v, posicionament que es dedueix lògicament del tractament que fan de parells com *alegre* ~ *alegrar*, on consideren que hi ha conversió, amb la diferència que ara no

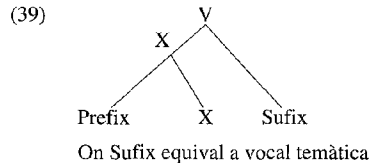
(14) No hi ha problema de considerar verbalitzadors sufixos com *-itz*, *-ific*, *-it*, *-isc*, ja que un cop afegits a les bases lèxiques només creen verbs. Més complex, però, és el tractament del sufix [edʒ], perquè molts dels resultats que proporciona tant són verbs com noms: *fueteig*, *balançeg*, *espurneg*, *tempteg*, *sorteg*, etc. Cal observar, amb tot, que els noms han adquirit, o millor, conserven l'estructura argumental dels verbs relacionats (circumstància més difusa en els noms de (36b), la qual cosa només vol dir que en provenen. Per tant, cal concloure que [edʒ] verbalitza la base a què s'aplica.

Per a explicar els noms relacionats, cal concloure que actua un procés de conversió que nominalitza el nou tema verbal (tot i mantenint-hi l'estructura temàtica incorporada amb el sufix). Per als verbs, només cal dir que actua el procés de sufixació que incorpora la vocal temàtica (amb el valor de primera conjugació).

(15) Cfr. també Cabré & Rigau (1986: 133, n. 78).

cal postular un procés de conversió: el prefix és l'element encarregat de verbalitzar l'arrel. Per tant, dins d'aquesta concepció els mots de (38) no són parasintètics, sinó mots derivats ja flexionats, sota la forma d'infinitius. Mascaró (1986: 36) fa la mateixa anàlisi. Considera que *ajuntar* és un verb que prové de l'adjectiu *junt* per prefixació: [ʒunt]_A → [a [ʒunt]_A]_V. El radical nou pertany inherentment a una conjugació, en aquest cas la primera: *ajuntar*.

Per la seva banda, Alcoba (1987: 368) proposa l'estructura de (39). Aquest posicionament és el mateix que he defensat al llarg d'aquest punt. Les bases nominals, adjetivals o adverbials esdevenen verbs per la intervenció de la regla que insereix la vocal temàtica, i no per la intervenció del prefix:

4.3.2 Cap a la flexió

4.3.2.1 La derivació no presenta alternants zero ni s'amalgama amb la flexió

Tant en els morfemes derivatius com en els flexius podem trobar alternances fonològicament condicionades –[mút]/[múð] en *mut/muda* o [a]/[e] en *casa/cases*–, i morfològicament condicionades –com [fórt]/[fórs] en *fort/força* o [a]/[e] en *cante/bata* (*cantil/bati*)– com també supleccions –per exemple, en [an-]/[vadʒ-] de l'arrel del verb *anar* o [va]/[a] en *canta-va/bati-a*. Però no té massa sentit que una base lèxica o un afix freqüentatiu o intensiu presentin alternants zero,¹⁶ contràriament al que s'esdevé en la flexió, on el paral·lelisme de les formes pot induir-nos a postular amb relativa freqüència morfemes zero. En aquest sentit, s'observa que la vocal temàtica presenta morfemes zero en qualsevol dels tres valors, com s'ha pogut veure en §2.1.

Pel que fa als fenòmens d'amalgama, resulta il·lustradora una forma com la 1p del PI dels verbs de la primera conjugació: [kant-e] per exemple. Els morfemes [kant] i [e] són tot el material fònic present. Com que [kant] es relaciona unívocament amb l'arrel verbal, hom pot concloure que el morf [e] és exponent de la resta de categories expressades en el verb: vocal temàtica, temps i persona. Amb tot, aquesta és una consideració extrema; com també ho és la postura reflectida en §2.1.1. A la vista de les dades, encara és possible un altre posicionament: es pot considerar que el morf [e] és exponent de temps i persona, mentre que la vocal temàtica presenta un morf ∅. Aquestes tres postures es representen en (40):

(16) Vegeu, però, que Perea (1994) considera que el radical del verb "haver" presenta un morf ∅ en les persones 4 i 5 del PI.

(40)

	<i>arrel</i>	<i>Vt</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
a.	kant		e	
b.	kant	Ø	a	e
c.	kant	Ø		e

Si hom accepta el cas a), llavors resulta que la vocal temàtica apareix amalgamada amb categories nfidament flexives (vegeu §4.3.1.2) en un únic exponent. En els altres dos casos, per contra, la vocal temàtica no s'amalgama amb els afixos flexius. D'acord amb el que he mostrat en §4.3.1 i amb les conclusions exposades en §4.4, és preferible algun d'aquests dos últims casos.

4.3.2.2 La flexió forma classes tancades

Una categoria morfològica flexiva forma un sistema més o menys clos, i és realitzada mitjançant un nombre limitat de termes. Així ho he mostrat al final §1.1 quan parlava de gènere i nombre. Contràriament, una categoria morfològica derivativa no forma part d'un sistema categorial ben organitzat.

En aquest sentit s'observa que la vocal temàtica s'ubica clarament en la banda flexiva ja que constitueix una classe tancada, amb tres valors fonamentals i una al·lomorfia restringida com s'aprecia en (20). En comentar aquesta característica, Mascaró (1986: 38-39) encara afegeix a l'inventari d'alternants de la vocal temàtica l'increment incoatiu *-eix- /e{/* sota l'etiqueta unificadora d'elements temàtics.¹⁷

4.3.2.3 Els afixos flexius són obligatoris

El fonament d'aquest criteri mostra que en una oració és possible reemplaçar una forma morfològicament derivada amb una forma monomorfèmica. Per exemple, *aneguet* pot ser substituït per noms monomorfèmics com *colom*, *gall*, o *ànec* sense canviar la construcció en l'oració *l'aneguet volava*. Per tant, cap construcció no requereix el sufix *-et*. Contràriament, l'aparició d'un afix flexiu en una determinada posició és obligatòria. Per exemple, en *l'aneguet volava*, no hi ha cap paraula monomorfèmica que pugui substituïr *volava* sense canviar completament la construcció.

La vocal temàtica és obligatòria en els verbs entesos com a classe de paraules: cap verb no pot funcionar correctament sense presentar-ne un al·lomorf (encara que sigui Ø, per coherència i paral·lelisme amb les altres formes):

- (41) Aquell home [mɛɲʒáva] pomes
 *Aquell home [méɲʒva] pomes (forma hipotètica sense vocal temàtica)
 *Aquell home [méɲʒeva] pomes (forma hipotètica sense vocal temàtica i amb e epentètica)

(17) Potser encara caldria afegir-hi l'extensió velar: vegeu Viaplana (1984) i el treball de Pérez Saldanya en aquest mateix volum.

Aquest criteri, però, és relativament feble. De fet, en mots com els verbs catalans, generalment és impossible la substitució per una forma monomorfèmica sense afectar tots els exponents, i no únicament el de la vocal temàtica. A més a més, en alguns manuals (cfr. Katamba 1993: 206-207, o Bauer 1988: 82-83) s'argumenta que hi ha casos de morfologia derivativa que són impossibles de reemplaçar sense comprometre la bona construcció de l'oració. Bauer posa, entre altres exemples, el parell següent: *She is bright-er than I am* / **She is bright than I am*. Tots dos conclouen que no és un criteri massa útil ja que pot menar a conclusions errònies. Amb tot, en el cas de la vocal temàtica, el criteri de la obligatorietat situa la vocal temàtica en l'àmbit de la flexió.

4.4 CONSEQÜENCIES PER A LA TEORIA MORFOLÒGICA

D'acord amb el repàs a la sèrie de criteris fet en aquesta secció, cal concloure que la imatge de subconjunts complementaris de propietats morfològiques esbossada en §4.1 únicament és apropiada de forma aproximativa perquè, de fet, no es correspon amb la realitat: en el comportament de la vocal temàtica es detecten propietats flexives i també propietats derivatives. Aquesta mena d'ambivalència es comprèn millor si s'accepta que la transició entre aquests dos dominis de la morfologia és gradual. Així, i d'acord amb la proporció dels criteris analitzats, la vocal temàtica s'acosta més al domini de la derivació que no al de la flexió.

La conclusió anterior té una importància primordial per a la teoria morfològica: els models teòrics han de permetre una certa interacció entre flexió i derivació. No és desitjable, per tant, ubicar aquests dominis de la morfologia en parts nctament separades del model gramatical. Els models de morfologia escindida (principalment el que defensa Anderson, i possiblement també de d'Scalise) difícilment poden reflectir un comportament com el de la vocal temàtica sense duplicar una sèrie de propietats en diferents seccions de la gramàtica.

5. CONCLUSIONS

La vocal temàtica és un formatiu tònic que s'associa als lexemes verbals: participa en la flexió verbal i apareix també en els derivats postverbals. En aquests mots, formats típicament amb els sufixos *-ció*, *-ment*, *-dor*, *-ble*, i altres, les distribucions al·lomòrfiques més freqüents i rendibles són les corresponents a l'ImI (-a-, -i-, -i-) i al Ger (-a-, -e-, -i-). Funcionalment, els rendiments varien en diferents nivells de la llengua. En el nivell fònic, la presència de la vocal temàtica contribueix a convertir l'esquelet canònic dels verbs catalans, CVC, en una estructura sil·làbicament més estable: CVCV. En el nivell morfològic, l'al·lomorfia de la vocal temàtica delimita tres classes morfològiques, les

conjugacions, definides pels morfoms propis de cada classe i, sobretot, per la distribució característica d'aquest morfom en el conjunt de formes flexionades de cada verb —de fet, els alternants /e/, /i/ i Ø són compartits per més d'una classe verbal. Encara en el nivell morfològic, la vocal temàtica actua com un sufix derivatiu l'efecte del qual és verbalitzar la base a què s'aplica. En relació a la semàntica, però, la seva funcionalitat és nul·la ja que no aporta cap significat conceptual.

Pel que fa a la ubicació d'aquest formatiu en la gramàtica, s'ha de dir que presenta característiques pròpies tant de la morfologia flexiva com de la morfologia derivativa. De fet, s'hi poden detectar més característiques pròpies de la derivació: per això és més fàcil explicar la interacció de la vocal temàtica amb altres morfoms (diferents sufixos derivatius i les construccions parasintètiques) si s'assumeix que és un formatiu derivatiu. Amb tot, les característiques flexives que presenta són ben evidents. Comptat i debatut, el comportament morfològic de la vocal temàtica mostra que la divisió entre flexió i derivació no pot ser rígida: els models gramaticals que no permetin un cert grau d'interacció entre aquestes dues vessants de la morfologia difícilment podran explicar el comportament de la vocal temàtica.

MANUEL SIFRE
Universitat Jaume I

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOBA, S. (1987) «Los parasintéticos: constituyentes y estructura léxica», *Revista de la Sociedad Española de Lingüística* 17, pp. 245-267. [Publicat també dins Varela, S., ed., pp. 360-379, per on cito].
- (1988) «El morfema temático del verbo español», *Tercer Coloquio de Lingüística Hispánica*, Leipzig. [Publicat també dins Wotjak, G. & A. Veiga, eds., (1989) *La descripción del verbo español*, Verba, annex 32].
- ANDERSON, S. R. (1982) «Where's morphology?», *Linguistic Inquiry* 13, pp. 571-612.
- (1988) «Morphological Theory», dins Newmeyer, F., ed., *Linguistics: The Cambridge Survey. I. Linguistic Theory: Foundations*, Cambridge, Cambridge University Press. [Edició castellana, Madrid, Visor, pp. 183-230].
- ARONOFF, M. (1976) *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
- BADIA, A. M. (1962) *Gramàtica catalana*, 2 volums, Madrid, Gredos.
- BAUER, L. (1983) *English Word-formation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- (1988) *Introducing linguistic morphology*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- BOCHNER, H. (1993) *Simplicity in Generative Morphology*, Berlín, Mouton de Gruyter.
- BYBEE, J. L. (1985) *Morphology. A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam, John Benjamins.

- CABRÉ, M. T. & G. RIGAU (1985) *Lexicologia i semàntica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CERDA, R. (1970) «Observacions sobre tàctica i productivitat en la fonologia del català», *Problemes de llengua i literatura catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 17-46, 1986.
- GREENBERG, J. (1963) «Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements», dins Greenberg, J., ed., *Universals of Language*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 58-90.
- JENSEN, J. T. & M. STONG-JENSEN (1984) «Morphology is in the lexicon!», *Linguistic Inquiry* 15, pp. 474-498.
- KATAMBA, F. (1993) *Morphology*, Houndmills, The MacMillan Press.
- KIPARSKY, P. (1982a) «From cyclic phonology to lexical phonology», dins Van der Hulst, H. & N. Smith, eds., *The structure of phonological representations. (Part I)*, Dordrecht, Foris, pp. 131-176.
- (1982b) «Lexical morphology and phonology», *Linguistics in the morning calm; selected papers from SICOL-1981*, Seoul, Hanshin Publishing Company, pp. 3-91.
- MASCARÓ, J. (1986) *Morfologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- MATTHEWS, P. H. (1972) *Inflectional Morphology, A theoretical Study based on Aspects of Latin Verb Conjugation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- (1991) *Morphology*, Cambridge, Cambridge University Press. (2a edició).
- MOHANAN, K. P. (1986) *The Theory of Lexical Phonology*, Dordrecht, Reidel.
- PEREA, M. P. (1994) «Irregularitat i flexió verbal», Apareixerà dins les *Actes del XII Col·loqui Internacional de l'AILLC*.
- PLANK, F. (1994) «Inflection and Derivation», dins Asher, R. E., ed., (1994) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, Pergamon.
- ROCA-PONS, J. (1973) «Les formes subjacents i la morfologia catalana», dins Tate, R. B. & A. Yates, eds., (1976) *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Oxford, The Dolphin Books, pp. 173-199.
- RUAI, J. (1990) *La conjugació dels verbs*, Barcelona, Moià.
- SALVADOR, C. (1951) *Gramàtica valenciana*, València, Ricard Sanmartín. [Uso la 12na edició, València, Eliseu Climent, 1984.]
- SCALISE, S. (1984) *Generative Morphology*, Dordrecht, Foris. [Uso la traducció castellana *Morfología generativa*, Madrid, Alianza, 1987].
- (1988) «Inflection and derivation», *Linguistics* 21, pp. 561-581.
- SELKIRK, E. (1982) *The syntax of words*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
- SPENCER, A. (1991) *Morphological theory: an introduction to word structure in generative grammar*, Oxford, Basil Blackwell.
- STEPHANY, U. (1982) «Inflectional and lexical morphology, a linguistic continuum», *Glossologia* 1, pp. 27-55.

- VALOR, E. (1977) *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, València, Eliseu Climent.
- VARELA, S. (1990) *Fundamentos de Morfología*, Madrid, Síntesis.
- VIAPLANA, J. (1984) «La flexió regular del valencià», *Miscel·lània Sanchis Guarner I*, València, Universitat de València, pp. 391-407.
- (1986) «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», *Llengua & Literatura* 1, pp. 385-403.
- WHEELER, M. W. (1980/1986) «Analogia i psicologia: el desenvolupament de la morfologia verbal balear», *Actes del 16è Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, Palma de Mallorca, Moll, pp. 557-566. [Publicat també amb ampliacions sota el títol «Analogy and Psychology: Morphological Change in Balearic Catalan», dins *Sheffield Working Papers in Language & Linguistics* 3, pp. 1-16 (1986)].
- WILLIAMS, E. (1981) «On the notions of 'lexically related' and 'head of a word'», *Linguistic Inquiry* 12, pp. 245-274.

